

Kovács Krisztina

„Fiatalkori arckép távolról”

(Grezsza Ferenc indulásáról)

A dolgozat címe, *Fiatalkori arckép távolról*, Ilia Mihály Grezsza Ferencről szóló nekrológiát (*Fiatalkori arckép távolodóban*) idézi, amely a *Tiszatáj*ban búcsúztatta Grezsza Ferencet 1991 augusztusában. A nekrológ sorainak felidézése nemcsak azért lehet érdekes, mert Ilia rövid megemlékezése az életmű fontos pontjait annak lezárulása pillanatában összegezte lényeglátóan, hanem azért is, mert személyes kapcsolat hiányában ez az írás természetesen az akkor felvázolt portrét és életművet távlataiban látó gesztusokat tehet csupán, amelyek azonban éppen e személyesség hiánya miatt egy már valóban távolról látott és látható tudományos pálya jellegét, természetét, motivációit és forrásait kutathatják.

Tanulságos felidézni Ilia 1991-es sorait, aki, miután búcsúztatójában Grezsza Ferenc szellemi indulásáról, egyetemi éveiről, a rá nagy hatást gyakorló oktatóiról, egyetemi szemináriumairól szól röviden, a tudományos pálya kezdeteiről így ír: „*Grezsza szakdolgozatát Juhász Gyula máramarosszigeti éveiről írta 1956-ban, amely az Irodalomtörténeti Közleményekben meg is jelent.*” Az emlékező szöveg fontosnak tartotta kiemelni, hogy Grezsza Juhász máramarosszigeti kötődései után megírta „a Négyesy-szemináriumok történetét”. „[Á]túvárolta Négyesy László egyetemi zsebkönyveit, összeállította ennek a nagy hatású nemzedéknek az előadásait, névsorát. Ez a munka bizonyította be a magyar irodalomtörténetben, hogy a modern magyar irodalomnak van más forrása is, mint az újságírás. A tudományra és a világirodalom ismeretére irányította a szakma figyelmét. A módszer, ahogyan Grezsza Ferenc a pontos adatgyűjtést végzi, és erre teóriát épít az első könyvében, jellemzője lesz későbbi munkáinak is. Nem mások által feltört terepen jár, maga fedí föl az ismeretlen anyagot, és tézisei mögött nagyon gazdag adatbányák vannak. Korai műveiben jól láthatóak egyetemi tanárainak irányító kézjelei, de az önállóságra törő fiatal tudós sajátos tudományos módszere is kitűnik már.”¹

Valóban, a Juhász Gyula máramarosszigeti éveiről szóló, az *Irodalomtörténeti Közleményekben* 1957-ben megjelenő tanulmányt (*Juhász Gyula Máramarosszigeten*), Grezsza Ferenc első tudományos publikációinak egyikét, nemcsak azért érdemes ma is olvasni, mert a költő életének addig alig kutatott időszakáról mondott érdemait, újat, hanem ha figyelmesen vizsgáljuk a tanulmányt, sorai az alakuló tudósi pálya jellegéről is elárulnak valamit.² Elsősorban Grezsza Németh László-kutatásairól szokás mondani, hogy életmű és interpretálója személye összeforrt egymással, és ebben a modellben az egyéniségek különbözősége ellenére is az esetleges alkati, ízlésbeli azonosságok látszódnak. Az ezzel kapcsolatos elképzeléseket foglalta össze Vekerdi László a már idézett, Grezsát búcsúztató *Tiszatáj*-szám egyik írásában: „*Grezsza műve a Németh László-i életmű szervező és kiszakíthatatlan*

1 Ilia Mihály, *Fiatalkori arckép távolodóban*, *Tiszatáj*, 1991/8. 56–57.

2 Grezsza Ferenc, *Juhász Gyula Máramarosszigeten*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1957/4. 349–371.

részévé növekedett. Eggyé vált vele.³ Domonkos László *Az életmű-mester* című, a Délszigeten megjelent, az irodalomtörténészre emlékező szövegében fel is elevenítette egy korábbi interjú jelenetét, amelyben Grezsa Ferenc a Németh László-oeuvre iránti érdeklődése motivációi közt Németh pedagógia iránti szenvedélyes, és a korszakban, az ötvenes években életidegennek, vagy akár egzotikusnak ható professziójáról írt. Domonkos felidézte azt a beszélgetést, amelyben Grezsa Németh László szövegeivel való megismerkedésének történetét mesélte, kecskeméti gimnazista éveit és nagy hatású mestere, Orosz László inspiráló hatását is említve ennek kapcsán. Grezsát, elmondása szerint lenyűgözte, hogy ebben az időszakban, az ötvenes években valakinek (Németh Lászlónak) a pedagógia legyen a legfőbb problémája.⁴ Mindez alapja lehetett a tudós, értelmező Grezsa pedagógia és oktatás iránti, életprogrammá is fejlesztett szenvedélyének, ám a korai publikációkat olvasva, a Juhász Gyula egyetemi éveivel foglalkozó fiatal kutató első tudományos közleményei karakterét is kijelöli, értelmezhetővé teszi formálódó szemléletét. Bár az első, folyóiratban – a *Tiszatájban* – megjelent publikáció, a *Fielding nézetei az életről és az irodalomról: Halálának 200. évfordulójára* világirodalmi témával foglalkozott, Henry Fielding gondolkodói karakterének tárgyalásakor szerzője a filozófiatörténeti kontextualizálás kezdeményeit is elemezni próbálta. A második, ugyancsak a *Tiszatájban* közölt Grezsa-írás, a *Juhász Gyula elfelejtett ifjúkori verseiről*, filológiai és textológiai novumokat is tartalmazó közlemény, adatai pedig a későbbi nagyszabású Juhász Gyula kritikai kiadás munkálataiban is hasznosulnak majd.

A korábbi egyetemi szakdolgozatból kinövő *Juhász Gyula Máramarosszigeten* valójában a kutató harmadik folyóiratban megjelent publikációja.⁵ Ez a dolgozat témaválasztásában és felfogásában is sokat árul már el a későbbi érett tudós karakteréről. Nemcsak annyiban, hogy benne a fiatal irodalomtörténész a költői oeuvre addig alig szemügyre vett, forráshiányos szakaszához nyúlt, hanem abból a szempontból is, ahogy a problémákat érzékeltette és láttatta. Grezsa tanulmánya portrét rajzolt, amelyet Máramarosziget etnikai, szociokulturális viszonyainak ismertetése, társadalomszociológiai, művelődéstörténeti és helyenként mikrotörténeti vonások egészítettek ki. Írásában még geomorfológiai tényezők is felvillantak annak bizonyítására, hogy az izgalmas összetételű és gyökerű városban magát idegennek érző, a természet szépségétől kevéssé lenyűgözött költő lelkiállapotát kifejezzék. A tanulmány ezt a hangulatot érzékletes képpel fejezte ki, amikor a magára számkivettként tekintő Juhász Gyuláról azt írta, hogy a város folyója, az Iza is csak annyiban érdekes a fiatal költő számára, hogy a Tiszába ömlik, amely Szegedhez ér.⁶ A piaristák algimnáziumában latint és magyart tanító, az őt lenéző szerzetes tanártársaival kevéssé, inkább diákjaival érintkező költő Grezsa meggyőzően argumentált értelmezésében itt alakította ki saját pedagógiai elképzeléseit is. Jellemző az is, hogy legjobb itteni barátja, Halmai Bódog mint az első modern pedagógust jellemezte a tanár Juhászt, aki az élettől elszakadt tananyagot szuggesztív előadásmódjával tette érdekessé.⁷ Grezsa e korai írása az anyagot szenvedélyesen fellelő kutatót mutatta abban is, hogy a viszonylag kevés adat ismeretében is kísérletet tett egy szociokulturális kapcsolatrendszer felvázolására. Ebben a rendszeralkotó kísérletben az Adyval, Babitscsal, Kosztolányival való levelezés akkor még új adatainak összegzése, vagy a máramaroszigeti hetilapokhoz fűződő kap-

3 Vekerdi László, *Grezsa Ferenc sírjára*, *Tiszatáj*, 1991/8. 62–64.

4 Domonkos László, *Az életmű-mester*, *Dél-sziget*, 1991/20. 2 (Borító).

5 Grezsa Ferenc, *Juhász Gyula Máramarosszigeten, i. m.*, 349–371.

6 *Uo.*, 351.

7 *Uo.*, 352.

csolat felfejtése is helyet kapott. Közülük a *Máramaros*, a *Máramarosmegye* és a *Tiszavidék* voltak azok, amelyekkel a költő kapcsolatba került, a társaságok, szerveződések közül a Tanügyi Körben és a Szilágyi Körben szerepelt. Grezsa cikke saját definíciója szerint csupán a szerzői biográfia vázlatja volt, amely azonban a fiatal költő világnézetének alaprétegeire, bonyolultságára és ellentmondásosságaira is nagy figyelmet fordított. A megrendült egészsége és szellemi otthontalansága miatt öngyilkosságot megkísérlő költő kórképeének felrajzolása ebben a struktúrában ugyanúgy helyet kap, mint a Budapestre visszatérő, a Gauguin-tárlatot megnéző, és annak motívumait lírájába (l. *Primitíva*) építő, vagy a Kosztolányival Szegedet és környékét járó, a népi vallásosság archaizmusa és szinkretizmusa iránt erősen érdeklődő ifjú tudós-tanár élményei.⁸

Grezsa Ferenc pályáján az első nagy tanulmány után elsősorban rövidebb, adatközlő jellegű írások következtek (*Egy Juhász vers története*, *Juhász Gyula publicisztikájából*, *Juhász Gyula – a szocialista újságíró*, *Juhász Gyula pedagógiai nézetei*, *A teljes Juhász Gyula*, *Támadások Juhász Gyula ellen a Horthy-korszakban*). A szintetizáló jellegű összefoglalások és adatközlések sem maradtak el (*Juhász Gyula az ellenforradalom világában*, *Írások Juhász Gyuláról: Bibliográfia*, *Juhász Gyula: Pályakép*), utóbbiak már az időközben meginduló kritikai kiadás munkálatainak lenyomatai.⁹ Az *Egy Juhász Gyula-vers története* például mintaszerű, filológiai csemegét felszínre hozó közlemény, amely egy Juhász-költemény francia fordítása (Lovag Ádám *Au Penseur de Rodin* című műfordítása) kapcsán közli újra a kritikai kiadás munkálatai közben megkerült, sokáig elveszettnek hitt eredeti verset.¹⁰

Az alapos előkészítés és előtanulmányok után jelent meg 1964-ben, az Akadémiai Kiadónál a Grezsa Ferenc korai kutatói korszakát rendszerbe foglaló munka, a *Juhász Gyula egyetemi évei*. Ebben már az időközben zajló kritikai kiadási munkálatok (l. *Juhász Gyula összes művei*) eredményei, különösen a Grezsa által sajtó alá rendezett 5. és 6., korai publicisztikákat és prózákat tartalmazó kötet eredményei is felbukkantak. A *Juhász Gyula egyetemi évei* már nemcsak megkísérelte, hanem végre is hajtotta a költői arckép teljes és alapos megrajzolását, nem meglepő, hogy bevezető sorai is a portrékészítést hangsúlyozták, amikor a fiatal Juhász Gyula fényképét mint a gondolkodói karakter mentális jegyeinek reprezentálóját állították középpontba. A kötet szerzője a még képlékeny identitás követésének érzékeny feltárását tűzte ki megvalósítandó célként, amikor így fogalmazott: „Hiba lenne azonban épp legforrongóbb korszakában statikusan szemlélnünk a Juhász-portrét.”¹¹ Grezsa új munkája már központi problémaként kezelte azt az alkati jegyeket érintő szemléletet, amely későbbi kutatói korszakának, a Németh Lászlóval kapcsolatos vizsgálódásnak lesz majd jellemzője. A *Juhász Gyula egyetemi évei* a fiatal költő lelki alkatának alapjait és változásait is megkísérelte rögzíteni, annak néhány pszichológiai aspektusát is érintve, de amiben a legerősebb, az a már említett kapcsolati háló felvázolása volt. A költő indulásának, a líra hagyományaiban való elhelyezkedésének tárgyalása mellett a munka részletes kórképet is nyújtott, és ebben helyezte el az irodalom intézményrendszereihez kapcsolódni vágyó költőt. E „nyomozó munkában” a létező vagy formálódó irodalmi társaságokkal, a Komjáthy Jenő Társasággal, a később ebből születő Holnappal való kapcsolatot kereső, szárnypróbálgató irodalmár képe tűnik a legfontosabbnak.¹² Grezsa munkája a kritikai kiadás vonatkozó köteteinek jegyzetapparátusában már hozott anyagot immár

8 Uo., 358.

9 Gyuris György, *Grezsa Ferenc munkássága: válogatott bibliográfia*, 1992, Irodalomtörténeti Dolgozatok 203. Szeged, 1992.

10 Grezsa Ferenc, *Egy Juhász-vers története*, Irodalomtörténet, 1958/3–4. 471–472.

11 Grezsa Ferenc, *Juhász Gyula egyetemi évei*, Akadémiai, Bp., 1964, 6.

12 Uo., 58.

összefüggéseiben mutatta meg, miközben az egyetemi szemináriumi jegyzőkönyvek, publicisztikák, évkönyvek adatai alapján a „nyugatosok” kultikussá váló szellemi műhelye, a Négyesy-szemináriumok történetét is megírta, objektív, nem misztifikáló képet rajzolva azokról. A „stílusgyakorlatok” datálhatatlan emlékekből és rekonstruálható adatokból körvonalazódó atmoszférája, tematikája, menetrendje, ahogy a „bokrétások” körének szellemi hatása is a költő világnézeti fejlődésének a kötetben is kellően hangsúlyozott alappillérei.¹³

Grezsa Ferenc munkájának nagy erénye, hogy az egyetemi évek minden lényeges, világnézeti változásának mozzanatát igyekezett rögzíteni. Az egyetemi tanulmányait konzervatív nézetekkel kezdő, a hivatalos Magyarországon csalódó, a modern polgári kultúrát magába szívó, a világpépet a népi-nemzeti hagyományokkal kiegészítő hallgató költészetének formálódását is ezek az alapok határozzák meg.¹⁴ A fiatal irodalomtörténész kötete amellett, hogy Juhász egyetemi oktatóinak, mestereinek lajstromát (Ponori Therewk Emil, Riedl Frigyes, Keszler József) is összeállította, a Kosztolányival való barátság felhasználására is releváns választ adott a levelezés akkor még kevésbé ismert adatainak közlésével.¹⁵ A filozófiai hatásokat (Bodnár Zsigmond hullámelmélete, Nietzsche gondolkodása) részletesen bemutató elemzés összegzésként eljutott az egyetlen eszmébe és műfajba-stílusba be nem skatulyázható költő szakaszolható, de szakaszaiban is izgalmasan változó lírai indulásának bemutatásához.¹⁶ A *Juhász Gyula egyetemi évei* a költő életmű kutatásának fontos szakirodalmi lett, rendszerező megállapításainak, újdonságainak egy részét a kutatás új eredményei, a kritikai kiadás újabb kötetei sem írták felül.

A korai publikációk nagy témája, a *Nyugat* korszakának és szerzőinek figyelemmel követése később, az egész kutatói pályát meghatározó Németh László-kutatás időszakában is megmaradt. A *Nyugat* szerzőivel foglalkozó tanulmányok sora nem szakadt meg, *A vidéki költő* című hosszabb, a *Tiszatújban* megjelent tanulmányában pedig húsz évvel később Juhász Gyula lokális identitása, a költészetében nagy szerepet játszó vidékiség problémája került előtérbe. Bár az indulás a modernség és a *Nyugat* témáihoz kapcsolódott, az 1960-as években, amikor Grezsa Ferenc már a Bethlen Gábor Gimnázium igazgatója volt, az irodalmi folyóiratbeli közlések is rendszeressé és gyakorivá váltak. Kritikáit, recenzióit, tanulmányait rendszeresen közölte a *Tiszatúj*, a *Forrás*, a *Kortárs*, az *Új Írás*, az *Iskolakultúra*, és főszerkesztőként igazgatott ifjúsági lapja, a *Kincskereső*. Bár az 1975-ben kutatási témául, későbbi, 1979-es kandidátusi disszertációja tárgyául választott Németh László-életmű kitöltötte az utolsó két évtized alkotói időszakát¹⁷, folyóiratbeli közlései a legváltozatosabb témákban, számos alkotóról születtek. Többek között Berczeli A. Károly, Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Benjámin László, Szepesi Attila, Csoóri Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Csorba Győző lírájáról, Diószegi András, Klaniczay Tibor, Illés Endre, Kenyeres Zoltán tanulmányköteteiről, Gál Gábor, Sótér István, Vas István, Béládi Miklós kritikáiról. Az alkotói pálya későbbi éveiben egyre szaporodó publikációk, köztük a recenziók olykor túllépnek az egyszerű hírlapi, irodalmi kritika határain, néhány momentumukban is tükrözve szerzőjük kutatói hajlamát és professzióit. A Klaniczay Tibor kötetéről szóló ismertető például a tudós rendszeralkotó affinitásának eredményességét is kiemelte, nem

13 *Uo.*, 25–26.

14 *Uo.*, 63.

15 *Uo.*, 60.

16 *Uo.*, 80.

17 Cs. Varga István, *Grezsa Ferenc emlékeztetése = Tanári példaképeink voltak, Hommage a Grezsa Ferenc és Kiss Ferenc*, Lakitelek, 2002, 25–40.

rejtve el a recenzens hasonló viszonyulásait.¹⁸ Béládi Miklós kritikakötetét olvasva pedig az analízis és az elemzés szimbiózisa, eredményessége állt az ítésez gondolatainak közép-pontjában.¹⁹

Grezsza Ferenc egy Kovács Sándor Ivánnak adott rövid interjúban markánsan fogalmazta meg saját tudósi munkamódszerét („*Olvasni nagyon szeretek, de írni nem.*”), ezzel magyarázva azt, hogy keveset publikál.²⁰ A jeles irodalomtörténész szakirodalmi listája, ahogy Gyuris György 1992-es bibliográfiája is lajstromozta, mégis tekintélyes mennyiségű, több mint háromszáz tételből állt, köztük a modernség irodalmának és irodalmi irányainak fontos és megkerülhetetlen tanulmányaival.²¹

Felhasznált irodalom:

- Cs. Varga István, *Grezsza Ferenc emlékezetére = Tanári példaképeink voltak, Hommage a Grezsza Ferenc és Kiss Ferenc*, Lakitelek, 2002, 25–40.
- Domonkos László, *Az életmű-mester*, Délsziget, 1991/20. 2 (Borító).
- Gyuris György, *Grezsza Ferenc munkássága: válogatott bibliográfia*, 1992, Irodalomtörténeti Dolgozatok 203. Szeged, 1992.
- Grezsza Ferenc, *Juhász Gyula egyetemi évei*, Akadémiai, Bp., 1964.
- Grezsza Ferenc, *Juhász Gyula Máramaroszigeten*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1957/4. 349–371.
- Grezsza Ferenc, *Egy Juhász-vers története*, Irodalomtörténet, 1958/3–4. 471–472.
- Grezsza Ferenc, *Juhász Gyula egyetemi évei*, Akadémiai, Bp., 1964.
- Grezsza Ferenc, *Klaniczay Tibor: A múlt nagy korszakai*, Tiszatáj, 1974/2. 94–95.
- Grezsza Ferenc, *Béládi Miklós: Érintkezési pontok*, Tiszatáj, 1977/9. 85–86.
- Ilia Mihály, *Fiatalkori arckép távolodóban*, Tiszatáj, 1991/8. 56–57.
- Kovács Sándor Iván, *Két flekk Grezsza Ferencsel*, Tiszatáj, 1968/11. 1038.
- Vekerdí László, *Grezsza Ferenc sírjára*, Tiszatáj, 1991/8. 62–64.

(Az írás a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 témaszámú projekt keretében készült. A TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 „Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával” című projekt az Európai Unió támogatásával, az Új Széchenyi Terv keretében valósult meg.)

---

18 Grezsza Ferenc, *Klaniczay Tibor: A múlt nagy korszakai*, Tiszatáj, 1974/2. 94–95.

19 Grezsza Ferenc, *Béládi Miklós: Érintkezési pontok*, Tiszatáj, 1977/9. 85–86.

20 Kovács Sándor Iván, *Két flekk Grezsza Ferencsel*, Tiszatáj, 1968/11. 1038.

21 Gyuris, *Grezsza Ferenc... i. m.*,